

ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ULUSLARARASI SORUMLULUĞU VE BM TASLAK SÖZLEŞMESİ

Mehmet DALAR*

ÖZ

Uluslararası hukuk kurallarının oluşturulmasında ve geliştirilmesinde önemli yeri olan ve kurucu anlaşmaları itibarıyla belirli amaçları gerçekleştirmek için kurulan uluslararası örgütler, faaliyetlerini yürütürken zarar verici hukuka aykırı eylemler işleyebilirler. Örgütün işlediği iddia edilen haksız eylemden hangi koşullarda sorumlu tutulacağı ve sorumluluğun nasıl işletileceği önem arz etmektedir. Bu itibarla Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, bu konuda taslak bir sözleşme örneği hazırlamıştır. Örgüt üyesi devletlerin sorumluluğuna da yer vermiş olan ve henüz devletlerin onayından geçmemiş bu taslakla ilgili inceleme yapan bu çalışma, taslak metni kritik ettikten sonra uluslararası örgütlerin sorumluluğunun nasıl işletileceğiyle ilgili sorunlara değinmiş, bu konudaki gelişmelere yer vermiştir. Örgüt üyesi devletin/devletlerin hangi koşullarda sorumlu tutulacağını ele alan çalışma, ulusal ve uluslararası yargı organlarının kararlarını incelemiş olup, bu kararlar bağlamında uluslararası örgütün sorumluluğunun işletilmesiyle ilgili karşılaşılan sorunları değerlendirmiştir.

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, E-Mail: dalar_m@ibu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5044-859X.
Makalenin Gönderim Tarihi : 20.07.2022.
Makalenin Kabul Tarihi : 16.12.2022.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, uluslararası örgüt, haksız eylem, devlet, etkin kontrol.

INTERNATIONAL RESPONSIBILITY OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND THE UN DRAFT ARTICLES

ABSTRACT

International organizations having been established to achieve certain purposes in accordance with their constituent instruments and playing a crucial role in the legislation and improvement of the rules of international law may commit wrongful acts while carrying out their activities. In this respect, in what circumstances the organization will be held responsible for the alleged wrongful actions and how the responsibility will be exercised have importance. In this regard, the United Nations International Law Commission prepared draft articles on the responsibility for internationally wrongful acts. This study has examined and criticized these draft articles on the responsibility of the member states of the organization who have not ratified these articles yet. While dealing the problems relating to specifying the content of the responsibility, definition of the circumstances and the operation of the responsibility of the international organizations, this study scrutinizes the developments with regard to this subject. Touching on the responsibility of member States and the conditions, this study examines the resolutions of internal and international courts and evaluates the problems encountered in the exercise of the responsibility of the international organization in the context of these resolutions.

Keywords: Responsibility, international organization, wrongful act, state, effective control.

I. GİRİŞ

Bilindiği gibi uluslararası örgütler, uluslararası hukukun gelişiminde, devletlerarasındaki işbirliği, koordinasyon, barış ve yakınlaşmanın sağlanmasında önemli yere sahiptirler. Uluslararası hukukun etkin olarak uygulanıp gelişmesi esasen uluslararası örgütlenmenin gelişmesine bağlıdır. Günümüzde bu tür önemli fonksiyonlar icra eden çok sayıda hükümet içi ve hükümet dışı uluslararası örgütler bulunmaktadır. Her biri kurucu belgesine dayanan ve

onları kuran aktörlerden ayrı karar ve yürütme organları bulunan tüzel bir kişiliğe sahip olan uluslararası örgütler teknik, ekonomik, askeri, siyasi, kültürel olmak üzere çok çeşitli uzmanlık alanlarında faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu nedenle faaliyetlerini yürütürken uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranmaları söz konusu olabilmektedir. Uluslararası hukuka aykırı davranmaları durumunda sorumluluk kurumlarının nasıl işletileceği ve ne şekilde sonuçlandırılacağı, devletlere yöneltilen sorumluluktan farklı yönlerinin neler olduğu konusu gerek uygulamada gerekse doktrinde tartışılmaktadır. Bu çalışmada süregelen yapıla geliş kurallarını derleyip değerlendiren Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UHK'nın) 2011'de oluşturduğu ve henüz taslak niteliğinde olan "Uluslararası Örgütlerin Haksız Eylemlerinden Dolayı Uluslararası Sorumluluğu" başlığındaki belge incelendikten sonra uluslararası örgütlerin sorumluluklarının nasıl işletildiği uygulamalar da dikkate alınarak değerlendirilecek ve bu konuda kaydedilen gelişmelere yer verilecektir.

II. TASLAK SÖZLEŞMENİN GENEL NİTELİĞİ

Uluslararası Adalet Divanı'nın Nükleer Silahların kullanımıyla ilgili 1996 tarihli danışma görüşünde uluslararası örgütleri "belirli ortak amaçları gerçekleştirmek için üye devletlerin yetkilerini devrettikleri özel yetkili" tüzel kişiler şeklinde tanımlamıştır.¹ Belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan bu örgütler, devletlerden farklı olarak her konuda hukuksal işlem yapmaya yetkili değildirler. Ancak kuruldukları amaç doğrultusunda veya faaliyet alanlarında hukuksal işlem veya eylem gerçekleştirmek durumundadırlar. Uluslararası örgütlerin hukuka aykırı eylemlerden sorumluluğu sorunu, devletlerinkinden farklı olarak özellikle 2. Dünya Savaşından sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Devletlerin iradeleriyle kurulan ve özerklikleri kurucu anlaşmalar itibariyle belirlenen uluslararası örgütler, onları kuran devletlerden ayrı bir kişiliğe sahip olsalar da devletler gibi egemen ve zor kullanma özellikleri olmadığı veya olsa da üye devletlerin iradeleri bağlamında sınırlı olduğu için onlar hakkında işletilen sorumluluk kurumu, devletlerinkinden farklıdır. Bu

¹ Puig, Sergio. «Responsibility of International Organizations and Justiciability of Dispute» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 339-350. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 345.

sebeple onların sorumluluklarıyla ilgili hukuki düzenlemelerin zaman alacağı ve karmaşıklığı da beraberinde getireceği olasıdır. Uluslararası yapılageliş kurallarını araştıran, derleyen ve kodifiye ederek onları devletler için yazılı antlaşma bağlamında uluslararası hukuk kuralları haline getirmek için faaliyet gösteren BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK), sorumluluk konusunda öncelikle devletlerin uluslararası sorumluluğu üzerinde çalışmalarını tamamlamıştır. 2001 yılında devletlerin haksız eylemlerinden dolayı sorumluluklarıyla ilgili taslak sözleşme² metnini hazırlayan UHK, uluslararası örgütlerin haksız eylem sorumluluklarıyla ilgili çalışmalarını 2000 yılında başlatmış olup, periyodik toplantılarla yapılan çalışmaları değerlendirerek 2011 yılında konuyla ilgili çalışmalarını tamamlamıştır. UHK, “Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Haksız Eylemlerden Dolayı Sorumluluğuna İlişkin Taslak Sözleşme Maddeleri” başlığındaki metni kabul etmiş olup, değerlendirme yapmak üzere BM Genel Kuruluna göndermiştir.³Uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin önemli belge olan 2011 tarihli Taslak Sözleşme Metni 67 maddeden ibarettir.⁴ Taslağın 58. Maddesi, haksız eylem yardım eden veya katkı yapan devletlerin sorumluluklarına da değindiğine göre Taslak sözleşme sadece Uluslararası Örgütlerin değil, haklı olarak, aynı zamanda örgüt içinde eylemde bulunan devletlerin de sorumluluklarına yer vermektedir. Devletlerin sorumluluğuna ilişkin taslak sözleşme metninin diline ve modeline göre hazırlandığı hissi veren bu Taslak sözleşme metni, sadece devletler tarafından kurulan örgütleri değil hükümet dışı kuruluşlarca

² Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Dalar, Mehmet. «Uluslararası Haksız Eylemlerden Dolayı Devletin Sorumluluğu: Birleşmiş Milletler Taslak Belgesinin Değerlendirilmesi.» *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 2 (2006): 113-149.

³ ILC. «Responsibility of international organizations.» https://legal.un.org/ilc/summaries/9_11.shtml. 2015. https://legal.un.org/ilc/summaries/9_11.shtml (Nisan 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).

⁴ Taslak Sözleşmenin İngilizce metni için bkz. Articles, Draft. «Draft articles on the responsibility of international organizations.» https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf. 2011. (Nisan 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).

Taslak Sözleşme Türkçeye de çevrilmiştir. Bkz. Keskin, Sevda (Çevirmen). «Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler» *Public and Private International Law Bulletin* 36, no. 2 (2016): 163-188.

oluşturulan örgütleri de kapsayacak şekilde oldukça geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır.⁵Bunun dışında taslak sözleşmenin 58. Maddesinde ayrıntılarıyla düzenlenen ve yukarıda değinildiği gibi sadece haksız eylem işlediği iddia edilen uluslararası örgüte değil aynı zamanda bu eylemin oluşmasına katkıda bulunan veya ona yol açan devlet/lere de uluslararası sorumluluk yöneltilebilmektedir.⁶Zira bir örgüte üye olan devlet/ler, güçlerini kullanarak uluslararası örgütleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilirler ve işledikleri haksız eylemleri uluslararası örgüte mal edebilirler. Bu gerçeği dikkate alan taslak sözleşme, salt uluslararası örgütün eylemini dikkate almamakta, bu eylemin oluşmasında devletin etkisinin, yönlendirmesinin veya katkısının olabileceğini düşünerek, sorumluluğun ya müşterek ya da uluslararası örgütten bağımsız olarak ilgili devlete yöneltilebilmesi şeklinde düzenleme getirmiştir.

III. ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN SORUMLULUĞUNUN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR VE TASLAK SÖZLEŞME

Taslak sözleşmenin 3. Maddesine göre uluslararası bir örgütün her haksız eylemi, o örgütün uluslararası sorumluluğunu gerektirmektedir. Her şeyden önce bir uluslararası örgütün uluslararası hukuka göre sorumlu sayılabilmesi için, aşağıdaki koşullardan birinin olması yeterlidir: a) içinde yapıla geliş kurallarının da olduğu bir uluslararası hukuk kuralının ihlali, b) bu ihlalin uluslararası hukukun bir öznesi veya uluslararası hukuk kurallarının bir muhatabı tarafından yapılması, c) haksız eylem veya ihmalin uluslararası hukukun öznesine

⁵ Alvarez, José E. «Revisiting the ILC's Draft Rules on International Organization Responsibility.» *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* (Cambridge University Press) 105 (2011), s. 345.

⁶ Erkiner, Hakkı Hakan. «Bir Uluslararası Örgütün Uluslararası Hukuka Aykırı Bir Davranışından Ötürü Bir Üye Devletin Uluslararası Sorumluluğu.» *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23, no. 2 (2017), s. 73. ; Keskin, Sevda. «Uluslararası Örgütlerin Askeri Faaliyetlerden Kaynaklanan Sorumluluğu.» İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Programı, yayınlanmamış doktora tezi, 2018, s. 138.

bağlanması ve d) haksız eylemin oluşmasında hukuki bir engelin olmaması.⁷

Sorumluluğu bu şekilde belirlenebilen uluslararası örgütlerle ilgili hazırlanan Taslak Sözleşme her ne kadar önemli bir düzenleme niteliğinde olsa da uluslararası örgütlerin sorumluluklarının işletilmesi hususunda 5 önemli problemle karşı karşıya kalacağı öngörülmektedir. Birincisi, sadece uluslararası hukukun asli kaynaklarında değil, tali kaynaklarında da uluslararası örgütlerin sorumluluğuna ilişkin konularda devletlerde olduğu gibi belirgin bir uygulama örneğinin bulunmaması veya olsa da Avrupa Birliği (AB) ve BM örneğinde sınırlı düzeyde kalması. İkincisi, devletlerinkinden farklı olarak uluslararası örgütlerin iç düzenlemelerinin ve diğer kurallarının net olmaması. UHK'nın taslak maddeleri uluslararası örgütlerinkilerinin oluşturduğu kurallara uymanın örgütü sorumluluktan kurtarıp kurtarmadığı konusunda tutarlılık içermemektedir. Üçüncüsü, uluslararası örgütlerin farklı fonksiyonlarına ve üyeleriyle kurdukları farklı ilişkilere rağmen, taslağın tüm uluslararası örgütlerin eşit olduğu ve aynı genel sorumluluk kurallarına bağlı olacağı varsayımından hareket etmesi. UHK taslağı sanki Uluslararası Adalet Divanı'nın BM ile ilgili Zarar Giderim Davasında vermiş ve BM'nin tüzel kişi olarak sorumlu tutulabileceğine ilişkin karar göz ardı edilmiş gibi durmaktadır. BM adına görev yaparken Filistin'de öldürülen personelle ilgili Adalet Divanı'nın BM hizmetlerinde uğranılan zararın giderilmesine dair 1949 tarihli danışma görüşünde BM'nin uluslararası örgüt olarak dava açma ve davalara taraf olma bakımından uluslararası kişiliğinin olduğu belirtilmiştir. Fakat kişiliğe sahip oldukları kabul edilse de uluslararası örgütlerin devletlere benzer etkinlikleri sınırlıdır. Taslak belge sanki sınırlı olmadığı izlenimini vermektedir. Dördüncüsü, uluslararası örgütlerin mali, idari, siyasi vb. konularda sorumlu olacağı kabul edilmesi durumunda gerek örgüt içinde gerek örgüt dışında bununla ilgili çözüm yerleri ve yollarının neler olacağına belirsiz olması, bu bakımdan sorumluluğun işletilmesinde sorunlarla karşılaşılabilme olasılığının yüksek olması. Beşincisi ise uluslararası örgütlerin haksız eyleminden dolayı örgüt içindeki bir devletin sorumlu sayılabileceğine ilişkin mekanizmaların nasıl işleyeceğinin belirsiz olması. Haksız

⁷ Samara, Chrysanthi. *International Responsibility Of International Organizations (The Draft Articles of the International Law Commission)*, 2017, s. 2-3.

eylemin ilişkilendirileceği devletin yükümlülüklerini yerine getireceğine dair taahhüdünün olup olmamasının belirsizliği de dikkat çekmektedir.⁸

IV. SORUMLULUĞUN İŞLETİLMESİYLE İLGİLİ SORUNLAR VE UYGULAMALAR

Uluslararası hukuka aykırı zarar verici bir eylem olması halinde bu eylemin uluslararası örgüte atfedilmesine ilişkin sorumluluğun nasıl işletileceği konusunda karmaşık bir durum ortaya çıkabilmektedir. Uluslararası örgütlerin sorumluluklarının işletilmesiyle ilgili zorluklardan biri, bir uluslararası anlaşma gibi aksine bir hukuksal işlem olmaması halinde işledikleri iddia edilen haksız eylemler için yargı dokunulmazlıklarının olmasıdır. Hak ihlaliyle ilgili iddialar ancak örgüt tarafından kabul edilirse veya taraf olduğu bir sözleşme varsa yargıya taşınabilmektedir.⁹Zaten taslak sözleşmenin 64. Maddesi de bu durumu teyit ederek haksız eylemle ilgili özel bir uluslararası hukuk kuralının varlığı halinde taslak sözleşme hükümleri değil de bu özel hükümlerin uygulanacağını belirtmektedir.¹⁰

Uluslararası örgütlere sorumluluğun yöneltmesiyle ilgili olarak devlet ile uluslararası örgüt arasında bir uyumsuzluk çıkması halinde bunun yargısal çözüm yollarıyla ilgili taslak sözleşme net bir düzenleme ortaya koyamamıştır. Tazminat, zarar giderim gibi sonuçların belirlenmesinde sorumluluğun tespiti konusunda anlaşmazlık halinde yargı organlarına gidilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ne var ki uyumsuzluk durumunda bir uluslararası örgütün sorumluluğunun tespit edilmesi için Uluslararası Adalet Divanı nezdinde dava açılmamaktadır. Zira Divan statüsünün “Divanda ancak devletler davalara taraf olabilir” hükmünü getiren 34. Maddesi, uluslararası örgüte karşı dava açılmasına engeldir. Bununla birlikte bu durum, uluslararası örgütlerin tamamen yargı muafiyetleri olduğu anlamında değerlendirilmemelidir. Gerek BM genel kurulu gerek güvenlik konseyi, uluslararası örgütlerin sorumluluğu

⁸ Alvarez, a. g. e., s. 346-347.

⁹ Azarkan, Ezeli. «Uluslararası Örgütler Tarafından Yapılan Bireysel Temel Hak İhlalleri Durumunda Başvurulabilecek Hukuksal Önlemlere İlişkin Bir Değerlendirme.» *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19, no. 30-31 (2014), s. 53. ; Keskin, Uluslararası Örgütlerin Askeri..., s. 76-77.

¹⁰ Gerlich, Olga. «Responsibility of international organizations under international law.» *Folia Iuridica Wratislaviensis* 2, no. 2 (2013), s. 20.

konusunda Divan'dan danışma görüşü talep edebilir.¹¹ Ayrıca aşağıda değinileceği gibi AIHM gibi bölgesel mahkemelerin veya sözleşme kapsamında ulusal mahkemelerin sorumluluk konusunda karar vermeleri mümkündür.

Uluslararası örgütlerin sorumluluğun işletilmesiyle ilgili Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ile Mısır arasında yapılan 25 Mart 1951 tarihli sözleşmenin uygulanması konusunda çıkan tartışma üzerine Uluslararası Adalet Divanı, verdiği danışma görüşünde DSÖ'nün yükümlülüklerini ihlal ettiğini belirterek Mısır'a karşı DSÖ'nün sorumlu olduğuna karar vermiştir.¹² 1980 yılında Mısır'daki bölge şubesini başka ülkeye nakletmek isteyen DSÖ, Mısır ile anlaşmazlık yaşamıştır. DSÖ, bunun üzerine Divan'dan danışma görüşü talep etmiştir. Kendisinin Mısır ile yaptığı 25 Mart 1951 tarihli Anlaşmanın 37. Maddesindeki görüşme ve bildirim hükümlerinin anlaşmanın taraflarından birinin bölge ofisinin Mısır dışına nakledilmesini istemesi halinde uygulanıp uygulanmayacağını sormuştur. Divan, danışma görüşünde anlaşmada belirtildiği gibi nakil durumundan da tarafların görüşme ve bildirim yükümlülüğüne uymaları gerektiği aksi halde tarafların birbirlerine karşı sorumlu olacağını bundan hareketle DSÖ'nün Mısır'a karşı sorumluluğu söz konusu olacağını kararlaştırmıştır.¹³ Aynı şekilde BM Barış gücü askerlerinin 1959'da kazaen Mısır vatandaşlarını öldürmeleriyle ilgili olayda, herhangi bir yargı organına gidilmeden, BM sorumluluğunu kabul etmiş ve ölen kişiler için tazminat ödemiştir.¹⁴ Bu örnek olaydan hareketle denilebilir ki, genel olarak düşünüldüğünde örgüt organları,

¹¹ Thirlway, Hugh. «Responsibility of International Organizations: What Role for the International Court of Justice.» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 339-350. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 352.

¹² Amerasinghe, Chittharanjan F. «An Assessment of the ILC's Articles on the Responsibility of International Organizations.» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 71-78. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 72.

¹³ ICJ. «Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt» <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/65/9555.pdf>. 1980. (Mayıs 5, 2022 tarihinde erişilmiştir).

¹⁴ Amerasinghe, op. cit, s. 74.

örgüt personelleri ve onun adına çalışanların uluslararası hukuka aykırı fiil işlediklerinde örgütün sorumlu tutulabileceği kabul edilmektedir.

BM aşağıda da değinileceği gibi bazı olaylarda 1946 tarihli “BM’nin Ayrıcalık ve Dokunulmazlığına dair Sözleşme” hükümlerine dayanarak eylemlerinin uluslararası veya ulusal yargı yetkisi altında olmadığını iddia etmiştir. Fakat bu sözleşme, BM’nin uluslararası tüzel kişiliğinin devletler gibi diplomatik olarak korunmasını amaçlamış olup, BM’yi temsilen veya onun adına hareket ederek uluslararası hukuka özellikle kendisinin kuruluş temelindeki insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlali durumunda ihlal edenlerin yargılanmayacağı sonucunun çıkarılmaması gerekir. Zira bu anlamda BM’ye tanınacak mutlak dokunulmazlık, hem anlaşmanın 55. Maddesine hem de uluslararası insan hakları hukukuna aykırılık teşkil edecektir.¹⁵ Ayrıca aynı sözleşmenin 8. Madde, 29. kısmı da, BM’nin sözleşme yaptığı kuruluşlarla sözleşme kapsamında veya özel hukuk kuralları yönünden anlaşmazlık yaşaması halinde uygun çözüm yolları ve mekanizmaları sağlamakla görevli olacağını belirterek 2. Maddede geçen mutlak dokunulmazlığa denge getirmiştir. Dolayısıyla 29. Kısım hükümlerine aykırılık durumunda dokunulmazlığın söz konusu olmayacağı ortaya çıkmaktadır. Bu itibarla sözleşme dışında da BM görevlileri buldukları yerlerde görevleriyle ilgisi olmayan ve yerel hukuka göre suç niteliğinde olan eylemlerinden sorumlu tutulabilirler.¹⁶

Bununla birlikte hem uluslararası örgüt hem devlet gibi başka bir uluslararası tüzel kişinin kontrolünde bulunan kişilerin haksız eylemlerinin hangisine ve ne şekilde atfedileceği konusunda belirsizlikler vardır. Özellikle BM adına veya BM kararı kapsamında girişilen askeri harekâtlarda devletlere bağlı silahlı kuvvet mensuplarının işledikleri iddia edilen eylemlerin BM’ye mi yoksa ilgili devlete mi atfedileceği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Fakat uygulamada BM kontrolü altında yürütülen harekâtlarda devletlerin askeri personeli tarafından işlenen eylemler konusunda BM organları sorumluluğu hemen kabul etmemektedirler. Bu durumlarda örgütün sorumluluğunun kabul edilebilmesi için örgüt her şeyden önce (a) yasa dışı bir eylem veya ihmalin olup olmadığını ve (b) bu tür bir eylemin örgüte atfedilebilir olup

¹⁵ Freedman, Rosa. «UN Immunity or Impunity? A Human Rights Based Challenge.» *The European Journal of International Law* 25, no. 1 (2014), s. 251.

¹⁶ Ibid, s. 247.

olmadığını belirlemektedir. BM, meşru askeri harekâtlardan kaynaklanan veya askeri zorunluluktan kaynaklanan zararların sorumluluğunu üstlenmeyi reddetmiştir –bu nedenle BM’ye göre bu eylemler hukuka aykırı değildir. BM, üye devletlerin gönderdiği askeri kuvvetlerinin emir ve komutasının üye devletlerce BM’ye devredilerek bu kuvvetlerin BM’nin atadığı bir komutanın emrine verilmesi halinde bu kuvvetler BM’nin bir parçası olacağından ancak bu koşulda askerlerin işledikleri iddia edilen eylemlerin sorumluluğunun BM’ye yöneltilebileceğini kabul etmiştir. Kore Savaşında olduğu gibi BM adına hareket etseler de askeri birlikler eğer ulusal devletin emir ve komutası altında ise ve bu konuda ulusal devlet, birliklerinin kullanımıyla ilgili açıkça yetkisini örgüte devrettiğini belirtmemişse bu birliklerin işledikleri iddia edilen eylemlerden BM sorumlu tutulmaz. Kısacası BM, devlet kuvvetlerinin BM adına hareket ettiğini belirtse de, bu konularda sorumluluk üstlenmesi için tüm kuvvetlerin sadece BM emir ve komutası altında olması gerektiği koşulunu ileri sürmüş olup aksi halde ilgili devlete sorumluluk yöneltmesi gerektiğini öngörmüştür.¹⁷ BM lehinde yapılan genel yorumlarda BM’nin komutası/emri altında olmaları durumunda BM’ye sorumluluk yöneltileceği, fakat kontrolü altında olması halinde sorumluluğun BM’ye yöneltilemeyeceği, zira “kontrol”ün, “emir/komuta”ya göre esnek olduğu, zorlayıcı olmadığı savunulmaktadır.¹⁸ Bunun dışında uluslararası örgütler genel olarak buldukları ülkelerde o ülke devletiyle yaptıkları sözleşmeler bağlamında faaliyetlerini yürütmektedirler. Bu faaliyetler yürütülürken zarar verici hukuka aykırı eylem iddiaları, sözleşme yaptığı devletin yasaları çerçevesinde veya özel tahkim kuralları uyarınca çözüme kavuşturulmaktadır.¹⁹ Bu nedenle uluslararası örgüt doğrudan sorumluluk üstlenememektedir.

Sorumluluğun yöneltilmesinde sorun oluşturan başka bir durum da devletlerle uluslararası örgütler arasında yapılan karma anlaşmalardır. Böyle durumlarda, ortaya çıkan haksız eylemin anlaşma uyarınca devlete mi yoksa uluslararası örgüte mi yöneltileceği netlik kazanmayabilir. Zira

¹⁷ Amerasinghe, op cit, s. 73-74.

¹⁸ Tsega, Chimdessa Fekadu. «The responsibility of international organizations for wrongful acts in peace keeping operations: the case for dual attribution.» Düzenleyen <https://doi.org/10.1007/s40901-020-00112-1>. *Indian Journal of International Law* (Springer), 2020, s. 8-9.

¹⁹ Azarkan, op cit, s. 56-57.

örgüt üyesi devletler, her konuda değil de belirli konulardaki yetkilerinin bir kısmını bu anlaşmalarla örgüte devretmişlerdir. İşlenen haksız eylem sorumluluğu kısmen uluslararası örgütün kısmen de üye devletin yetki alanında ise sorumluluğun ortaklaşa mı yoksa taraflardan biri tarafından mı üstlenileceği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bazı anlaşmalarda (1979 Lome Anlaşmaları gibi) bu konuda kimin sorumlu olacağı açıkça belirtilirken, bazılarında ise bu durum muğlaktır. Bu durumda Moshe Hirsch, üç çözüm yolunu önermektedir: Birincisi, örgüt ve üye devletlerin, anlaşma hükümlerine uyum sağlamaları açısından ortaklaşa sorumlu tutulmaları; ikincisi, yetki dağılım oranına göre örgüt ve üye devletlerin arasında sorumluluğun paylaşılması; üçüncü ise devletlerin örgüte karşı sorumluluk iddiasında bulunmaları durumunda örgütle birlikte diğer üyelerin, haksız eylem yapan üyeleri birlikte kararlaştırmalarıdır.²⁰

Uluslararası örgütlere sorumluluk atfetme noktasında dikkati çeken durum da Taslak sözleşmenin 7. Maddesinde geçen “etkin kontrol” kavramının yorumlamasıdır. Bu hükümden anlaşıldığı kadarıyla uluslararası örgütün sorumluluğu normal kontrolü altında bulunan devlet görevlilerinin eylemlerinden değil ancak “etkin kontrol”ünde iken hukuka aykırı eylem yapmaları halinde bu eylemlerden sorumlu tutulacağıdır. Bu konuda Taslak sözleşmenin 7. Maddesinde geçen “etkin kontrol” ile ilgili hükme göndermede bulunan²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), BM Kosova Görev Gücü kapsamında Fransız askerlerinin ihmali sonucunda Kosova’da gerçekleşen ölüm olayında Fransa’dan ziyade sorumluluğun BM’de olduğunu belirtmiş olup, bu konuda BM Güvenlik konseyinin 1244 sayılı kararına atıfta bulunarak “etkin kontrol” kriterini kullanarak uluslararası örgütlere sorumluluk yöneltme konusunda dikkat çeken bir karar vermiştir.²² Bu kapsamda AİHM, 1244 sayılı karar uyarınca BM Kosova Görev Gücü kapsamında görev yapan askerlerinden dolayı Fransa’ya değil de sorumluluğun bölgede etkin kontrol sağlayan uluslararası örgütte olacağına yönelik önemli bir karar vererek bu yönde bir içtihadın

²⁰ Hirsch, 1995, 24’den aktaran Gerlich, op cit, s. 23-24.

²¹ Gerlich, Ibid, s. 29

²² Arsava, Fusun. «AİHK'nun Konvansiyon Alanı Dışında Uygulanması Kriterleri ve Bu Çerçevde Doğan Uluslararası Sorumluluk.» *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (2011), s. 11; Tsega, op cit, s. 10.

oluşmasına dayanak oluşturmuştur. Buna karşılık 2003'te ABD ile Irak'a müdahale eden İngiltere'ye karşı hem Irak hem İngiliz vatandaşının açtığı davada ise Lordlar Kamerası Mahkemesi, her ne kadar işgalden sonra alınan 1511 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı olsa da, Güvenlik Konseyi'nin Irak'a müdahaleyle ilgili açıkça bir emri olmadığını da dikkate alarak bu karardan önce ABD ile İngiltere'nin Irak'ta işgalci güç olarak sorumluluklarının olduğunu, dolayısıyla İngiltere'nin sorumluluğunun BM'ye yöneltilmesiyle ilgili iddiasının geçerli olmadığını belirterek, bu konuda BM'nin değil, İngiltere'nin sorumluluğuna yer vermiştir. Mahkeme bu konuda karar verirken etkin kontrol çerçevesinde yorum yaparak BM'nin o dönemde Irak'ta bulunan İngiliz ve ABD kuvvetleri üzerinde etkin kontrolünün olmadığını belirtmiştir.²³ Bosna-Hersek'te BM Koruma Gücü (UNPROFOR) kapsamında görev yapan Hollandalı askerlerin denetimi altında bulunan ve güvenli bölge olarak kabul edilen Srebrenica'da Sırlar tarafından yapılan soykırım niteliğindeki katliamdan sonra öldürülenlerden üç kişinin yakınları olan Hasan Nuhanovic ve Mustafic bölge mahkemesinde Hollanda'ya karşı dava açmışlar, fakat bu mahkemenin o dönemde bölgede bulunan Hollanda birliklerinin BM gücünün bir parçası olduğunu, dolayısıyla sorumluluğunun BM'ye yöneltilmesi gerektiğini belirterek davayı reddetmesi üzerine, davacılar temyiz mahkemesine başvurmuşlardır. Bölge mahkemesinden farklı davranan Temyiz Mahkemesi, taslakta geçen "etkin kontrol" kavramına atıfta bulunmuş, her ne kadar Hollanda askerleri BM gücünün bir parçası olarak çalışsalar da davacıların ölen yakınlarının Hollanda askerlerinin bulunduğu üstte kalmak istedikleri halde üstten çıkarılarak Sırlarca öldürülmelerine yol açtıkları için Hollanda'yı sorumlu tutan karar almıştır. Zira BM kapsamında olsa da Hollanda gibi devletlerin birliklerinin kişisel ve disiplin meseleleriyle ilgili olarak yetkiyi elinde bulundurduğu ve birliklerinin geri çekilmesini emredebileceği ve bu nedenle teorik olarak sığınmacıların sınırdan çıkarılmalarını kontrol edebileceği gerçeğine dikkat çekilmiştir. Bu kararda mahkeme genel komuta ve kontrolün yapısından ziyade hangi aktörün belirli davranış üzerinde etkin kontrol uyguladığının önemli olduğunu, bu sebeple hem BM hem de BM kontrolünde çalışan devletlere sorumluluk yöneltilebileceğini belirtmiştir. Daha sonra *Srebrenica Anneleri (vakfi)*, Srebrenica soykırımında öldürülenlerin tümü için hem Hollanda'ya hem de BM'ye karşı dava açmışlardır. Önce Bölge

²³ Tsega, op cit, s. 15.

Mahkemesine, sonra Temyiz Mahkemesine başvuran davacılar hem BM hem de Hollanda'nın Srebrenica'nın düşüşünden ve akabinde gerçekleşen soykırımdan sorumlu olduklarını belirtmişler. BM ise BM'nin Ayrıcalık ve Dokunulmazlığına ilişkin Sözleşmenin 2/II maddesi uyarınca bu konuda yargı dokunulmazlığının olduğunu iddia etmiştir.²⁴Bu iddia karşısında BM'yi yargılama yetkisinin olmadığını kabul eden Mahkeme²⁵, Taslağın 8. Maddesi uyarınca önce yetki aşımı çerçevesinde inceleme yapmıştır. Bölge mahkemesi, davacıların Hollanda birliklerinin üstleri olan BM'nin talimatlarına uymamaları nedeniyle sorumluluğun Hollanda'ya atfedilmesi gerektiğiyle ilgili iddialarını kabul ederken, temyiz mahkemesi de Hollanda birliklerinin BM'nin "resmi sıfatı ve tüm fonksiyonları kapsamında" olduğu ileri sürülen tüm eylemlerinin BM'ye atfedilemeyeceğini belirterek kısmi de olsa Hollanda'nın sorumluluğuna yer vermiştir. Temyiz mahkemesi, katliamı engelleme kabiliyetinin olduğu iddiasını reddetmekle beraber Taslağın yetki aşımıyla ilgili 8. Maddesine atıfta bulunarak "etkin kontrol" kavramı kapsamında Hollanda birliklerinin güvenli bölgede Boşnak erkekleri öldürecek Sırp güçlerini dikkate almayarak Sırp güçlerinin katliamlarına maruz kalacak şekilde davranmasından sorumlu olduğunu, fakat bu sorumluluğun yüzde 30 gibi kısmi olduğunu belirtmiştir.²⁶ Temyiz mahkemesi bu kararda ayrıca Srebrenica'da öldürülen sekiz bin kişiden üç yüz elli kişinin ölümünden Hollanda'nın tek başına sorumlu olduğunu tümünün ölümünden yüzde otuz oranında kısmen sorumlu olduğunu, her ne kadar güvenli bölgedeki Boşnakların Sırp milislerine teslim edilmesi doğru olmasa da tümünün ölümünden sorumlu olmadığını, zira ağır silahlara sahip olan Sırp'lara karşı hafif silahlı Hollanda birliklerinin karşı koyacak halde olmadığını belirterek davayı sonuçlandırmaya çalışmıştır. Her iki tarafın bu karara itiraz etmesi üzerine Hollanda Yüksek Mahkemesi, temyiz mahkemesinin kararını onamakla birlikte Hollanda askerlerinin yüzde 10 sorumlu tutulacağını, üç yüz elli Boşnak erkeğinin ölümünden sorumlu tutulmaması gerektiğini açıklayarak mağdurlara ödenecek tazminat oranını düşürmüştür. Bu karar karşısında davacılar AİHM'ne başvurma kararını almıştır.²⁷Ne varki daha önce Srebrenica Annelerinin

²⁴ Ibid, s. 16

²⁵ Freedman, op cit, s. 249.

²⁶ Tsega, op cit, s. 17.

²⁷ Özkan, Yusuf. «Srebrenitsa kurbanlarının yakınları Hollanda'yı AİHM'e şikayet etme kararı aldı.» <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51183327>. 20 Ocak 2020. (Haziran 25, 2022 tarihinde erişilmiştir).

AİHM'ne yaptıkları başvuruda, AİHM, Srebrenica anneleri vakfının Srebrenica katliamı mağdurlarının hayatta kalan akrabalarının çıkarlarını desteklemek için kurulmuş olmasına rağmen, başvuran vakfın kendisinin AİHM 6. ve 13. maddeleri kapsamında şikâyet edilen konulardan etkilenmediğini, bu nedenle, 34. madde uyarınca bu hükümlerin ihlalinin “mağduru” olduğunu iddia etmelerinin dayanağının olmadığını belirtmiştir. Ayrıca AİHM, BM'nin dokunulmazlığına atıfta bulunarak, bu konuda BM'yi yargılayacak yetkisinin olmadığını açıklayarak başvuruyu reddetmiştir.²⁸ Bununla birlikte AİHM, yukarıda Kosova olayında BM'nin sorumluluğuna atıfta bulunarak çelişkili bir izlenim vermiştir. Bunun dışında katliamın mağdurları için kurulduğu kabul edilen vakfın kendisinin katliamın mağdurunun olmadığını belirtmek de mahkeme için ayrı bir talihsizlik oluşturmaktadır.

V. SONUÇ

Yukarıda incelendiği gibi uluslararası örgütlerin sorumluluğu devletlerinkinden farklıdır. Sorumluluk konusunda sadece uluslararası örgütler değil, karar mekanizmasında yer alan veya örgüt kapsamında faaliyet yürüten devletlerin de uluslararası sorumluluğu söz konusu olabilmektedir. Örgütün kontrolü altında olsa bile haksız eylemde devletin etkin kontrolü varsa veya haksız eylemde devletin katkısı olması durumunda da devlete sorumluluk yöneltilebilmektedir. Böyle durumlarda eylemin niteliği ve eylemde devlet görevlilerinin kusuru gibi faktörler dikkate alınarak hem devlete hem de uluslararası örgüte sorumluluk yöneltilebilmektedir.

BM gibi uluslararası örgütlerin her ne kadar dokunulmazlık ve bağımsızlıklarının olduğu düşünülse de bunların devletlerinki gibi örgütün bütünüyle bir tüzel kişi olarak diplomatik anlamda değerlendirilmesi gerekir. Zira devlet yetkililerinde olduğu gibi örgüt adına hareket eden, örgütten emir ve talimat alan yetkililerin işledikleri iddia edilen haksız eylemlerin ilgili örgüte yöneltmesi mümkündür. Ayrıca örgütlerin devletlerle yaptıkları özel anlaşmalarda da anlaşmanın uygulanması ve

²⁸ ECHR. «Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands (dec.), 65542/12.» <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-7604%22%5D%7D>. 11 June 2013. (Haziran 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).

yorumlanması konusundaki uyuşmazlıklar için de örgüte karşı ulusal veya uluslararası yargı organlarında dava açılması mümkündür.

Taslak sözleşme, uluslararası örgütlerin sorumluluklarının işletilmesiyle ilgili genel bir çerçeve sunmuş olmakla birlikte, ayrıntılara girmiş değildir. Örgüt üyelerinin devletlerin örgütü yönlendirebileceğini dikkate alarak örgütün eyleminde üye devletin etkisi/katkısı olması durumunda sorumluluğun örgüte değil üye devlete yöneltileceğini, bazı durumlarda yetki aşımı da dikkate alınarak hem örgüte hem üye devlete çifte sorumluluk yöneltilebileceğini hükme bağlamıştır. Değişik davalarda ulusal ve uluslararası yargı organları kararları incelendiğinde açılan her davadaki özel ve somut durumu yorumlayan yargı organları bu konuda farklı kararlar alabildiklerinden içtihat birliğinden söz etmek olası değildir. Bununla birlikte yargı kararları, taslağın ileride yeniden gözden geçirilerek eksik ve muğlak noktalarının giderilmesinde zemin oluşturabilir.

KAYNAKÇA

- Alvarez, José E. «Revisiting the ILC's Draft Rules on International Organization Responsibility.» *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* (Cambridge University Press) 105 (2011): 344-348.
- Amerasinghe, Chittharanjan F. «An Assessment of the ILC's Articles on the Responsibility of International Organizations.» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 71-78. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.
- Arsava, Füsün. «AİHK'nun Konvansiyon Alanı Dışında Uygulanması Kriterleri ve Bu Çerçevede Doğan Uluslararası Sorumluluk.» *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1, no. 2 (2011): 1-25.
- Articles, Draft. «Draft articles on the responsibility of international organizations.» https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_11_2011.pdf. 2011. (Nisan 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- Azarkan, Ezeli. «Uluslararası Örgütler Tarafından Yapılan Bireysel Temel Hak İhlalleri Durumunda Başvurulabilecek Hukuksal Önlemlere İlişkin Bir Değerlendirme.» *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 19, no. 30-31 (2014): 45-60.
- Dalar, Mehmet. «Uluslararası Haksız Eylemlerden Dolayı Devletin Sorumluluğu: Birleşmiş Milletler Taslak Belgesinin Değerlendirilmesi.» *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 2 (2006): 113-149.
- ECHR. «Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands (dec.), 65542/12.» <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22002-7604%22%7D>. 11 June 2013. (Haziran 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- Erkiner, Hakkı Hakan. «Bir Uluslararası Örgütün Uluslararası Hukuka Aykırı Bir Davranışından Ötürü Bir Üye Devletin Uluslararası Sorumluluğu.» *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23, no. 2 (2017): 61-86.

- Freedman, Rosa. «UN Immunity or Impunity? A Human Rights Based Challenge.» *The European Journal of International Law* 25, no. 1 (2014): 239–254.
- Gerlich, Olga. «Responsibility of international organizations under international law.» *Folia Iuridica Wratislaviensis* 2, no. 2 (2013): 13-58.
- ICJ. «Interpretation of the Agreement of 25 March 1951 between the WHO and Egypt.» <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/65/9555.pdf>. 1980. (Mayıs 5, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- ILC. «Responsibility of international organizations.» https://legal.un.org/ilc/summaries/9_11.shtml. 2015. https://legal.un.org/ilc/summaries/9_11.shtml (Nisan 30, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- Keskin, Sevda (Çevirmen). «Uluslararası Örgütlerin Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeler.» *Public and Private International Law Bulletin* 36, no. 2 (2016): 163-188.
- Keskin, Sevda. «Uluslararası Örgütlerin Askeri Faaliyetlerden Kaynaklanan Sorumluluğu.» İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Programı, 2018.
- Özkan, Yusuf. «Srebrenitsa kurbanlarının yakınları Hollanda'yı AIHM'e şikayet etme kararı aldı.» <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51183327>. 20 Ocak 2020. (Haziran 25, 2022 tarihinde erişilmiştir).
- Puig, Sergio. «Responsibility of International Organizations and Justiciability of Dispute.» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 339-350. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.
- Samara, Chrysanthi. *International Responsibility Of International Organizations (The Draft Articles of the International Law Commission)*. 2017.
- Thirlway, Hugh. «Responsibility of International Organizations: What Role for the International Court of Justice.» *Responsibility of International Organizations, essays in memory of Sir Ian Brownlie* içinde, düzenleyen Maurizio Ragazzi, 339-350. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013.

Tsega, Chimdessa Fekadu. «Theresponsibility of international organizations for wrongful acts in peace keeping operations: the case for dual attribution.» Düzenleyen <https://doi.org/10.1007/s40901-020-00112-1>. *Indian Journal of International Law* (Springer), 2020: 1-22.